

Lietuvos meno kūrėjų asociacija

Jevgenijus Starodubcevas apie Čiurlionį: „Ten turbūt glūdi kur kas daugiau dalykų, nei aš aptikau“

2012-08-01

ŽURNALAS: Muzikos Barai

TEMA: Muzika

AUTORIUS: Daiva Tamošaitytė

DATA: 2012-08

Jevgenijus Starodubcevas apie Čiurlionį: „Ten turbūt glūdi kur kas daugiau dalykų, nei aš aptikau“

Daiva Tamošaitytė

Kasmet savo tautos genijų Mikalojų Konstantiną Čiurlionį atrandame iš naujo: apie jo kūrybą leidžiami vis nauji darbai, jo muzika vis dažniau skamba koncertų salėse, kuriamos aranžuotės ir daromi nauji įrašai, skaitomi pranešimai konferencijose. Atrandančiųjų būrys gausėja ir pasaulyje. Štai britų režisierius Bobas Mullanas ėmėsi statyti biografinį filmą „Žvaigždžių sonata“. Prie Čiurlionio vardo garsinimo labai prisideda Tarptautinis M. K. Čiurlionio pianistų ir vargonininkų konkursas – jame gimsta naujų kolumbų, kurie ne tik atveria sau patiems dar nežinomą muzikos kontinentą, bet ir mums kartais pateikia sensacingų atradimų.

Pernai rudenį įvykęs vienuoliktasis Tarptautinis M. K. Čiurlionio pianistų ir vargonininkų konkursas nepašykštėjo naujų vardų. Tarp jų – I premijos ir specialiosios premijos už Čiurlionio kūrinių atlikimą laureatas, Maskvos P. Čaikovskio konservatorijos magistrantas Jevgenijus Starodubcevas (apie jo pasirodymą konkurse rašiau „7 meno dienose“, http://www.7md.lt/lt/2011-09-30/muzika/m_k_ciurlionio_konkursui_pasibaigus.html).

Svarbiausius konkurso laurus pelniusį atlikėją Nacionalinė filharmonija pakvietė šių metų spalio mėnesį atlikti S. Prokofjevo fortepijoninį koncertą su LNSO, o „Piano.lt“ – surengti rečitalį. Muzikos mylėtojų, į Pranciškonų vienuolyne įsikūrusią jaukią koncertų salę susirinkusių gegužės 31 dieną, laukė maloni staigmena. Paaškęjo, kad įstaigos direktoriaus ir dirigento Aleksandro Šimelio iniciatyva jaunas laureatas „Piano.lt“ įrašė Čiurlionio kūrinių fortepijonui kompaktinę plokštelę! Ką tik sėkmingai

atliktas darbas studijoje pakreipė ir koncerto vagą: J. Starodubcevas spontaniškai nusprendė neskambinti S. Prokofjevo Sonatos Nr. 5 ir I. Stravinskio siuitos iš baleto „Petruška“ (kas būtų be galo įdomu išgirsti), bet visą pirmąją koncerto dalį skirti Čiurlioniui. Antrojoje dalyje pianistas paskambino K. Šimanovskio „Kaukes“, op. 34 (opusas, atliktas ir per Čiurlionio konkursą, pagal laikmečio dvasią puikiai derėjo prie vakaro programos), ir F. Chopino *Scherzo* Nr. 1.

Visus tris Čiurlionio konkurso turus girdėjusiems klausytojams žinoma, kad profesorės Natalijos Trul auklėtinis yra universalus atlikėjas, virtuoziskai ir stilingai skambinantis ne tik rusų ir šiuolaikinę, bet ir romantinę, ir klasikinę muziką. Subtilaus ir tikro menininko iš pašaukimo kelyje pergalės, rodos, nėra svarbiausias tikslas, nors jų netrūksta: J. Starodubcevas iš vienuolikos tarptautinių konkursų devyniuose laimėjo pirmąsias premijas (Ispanijoje, Italijoje, Prancūzijoje, Portugalijoje, Meksikoje, Lenkijoje), jis nemažai koncertuoja Europoje.

Tai, kad savito ir ryškaus muzikinio braižo atlikėjas antrą kartą mielai atvyko į Vilnių, ir tai, kad jo pažintį su Čiurlionio muzika lėmė ne konkurso reikalavimai, bet sąmoningas apsisprendimas, susižavėjimas jo daile, žadino smalsumą ir žadėjo gerų išpūdžių. Tačiau tai, ką išgirdome tą vakarą, pranoko ne tik mano, bet, regis, ir visų toje misterijoje dalyvavusiųjų lūkesčius.

J. Starodubcevas be pertraukos atliko Čiurlionio kūrinis: iš nebaigto ciklo – Preludiją VL 241, Lopšinę VL 242, Muzikinį momentą VL 246, Postliudiją VL 240; 8 pjesių ciklą „Audros ir gelmės“ (VL 311, VL 306, VL 307, VL 308, VL 310, VL 312, VL 309, VL 313); pjesių ciklą „Paskutinė vasara“ (VL 335, VL 337a, VL 338, VL 340, VL 339, VL 341, VL 343, VL 344).

Jau nuo pirmojo prisilietimo prie instrumento nustebino kilnus, skambus garsas – tokiu kokybišku skambesiu šis „Fazioli“ prabyla retai. Ir toliau sulig kiekviena pjesė vis plėtėsi ir stiprėjo pianisto skleidžiamų garsų magija, gramzdino į dar nepatirtus pojūčius, nepaleido iki pat pabaigos, nutildė visas mintis ir perkėlė į nesuvokiamas sferas. Rodėsi, dar niekada negirdėjau taip elegantiškai, švelniai, tiksliai, logiškai į vientisą audinį suaudžiant Čiurlionio melodijų ir harmonijų, kurios pamažėle vis niro iš po pianisto pirštų ir tekėjo kaip besiplečianti, tolydžio stiprėjanti ir gilėjanti srovė, kol pagaliau virto iki skausmo smelkiančiu ir jaudinančiu, neaprepiamai banguojančiu vandenynu. Ir jokių tiesioginių sąsajų su skriabinišku garsų gausmu, decibelais, audra: viskas vyko tarsi nematerialioje matinėje plotmėje, kitoje erdvėje. O gal ir buvo šis tas bendra, tik ypač sublimuota. Juk žinome, kad retomis valandėlėmis „fortepijonas po Kastuko rankomis vaikščioje vaikščiojo...“ Kaip subtiliai pagautas bendrumas ir vis dėlto – skirtumas! Pagal poveikio stiprumą, prisilietimo prigimtį galėtum sugretinti nebent su Debussy „Džiaugsmo salos“ raibuliavimu, tik ne su pliuso, o minuso ženklu, vietoj džiaugsmo išvelgiant lemtį ar ką nors kita... Smulkios pjesės suaugo į darnų statinį ir išryškėjo vientisas, tik Čiurlionio garsų kosmosui būdingas leitmotyviškas dermingumas, pasikartojančios intonacijos ir būdingi skambesiai, toks į vienį susiliejęs galingas Virpesys, tarsi varpas skelbiantis svarbią žinią, vienintelę, kurios paslaptį – kaip sapne – kankinamai stengiasi įminti sužadintos pajautos. Šį kosminį planą, vedantį į atvėrimų sferą, pianistui pavyko išskleisti taip nepastebimai, nuosekliai ir su tokiu šurpinančiu chirurginiu išvalgumu, kad fortepijonui nutilus garsų masyvas liko kyboti ore lyg Čiurlionio piramidžių kontūrai nepasiekiamose žvaigždėtose platybėse,

lyg lūžtanti ir vis dar virpanti banga. Šis Čiurlionio fantomas taip apčiuopiamai tvyrojo atmosferoje iki pat koncerto pabaigos, jog dar ilgai nugara ėjo pagaugais (negelbėjo nė pertrauka), o priblokšti klausytojai nenorėjo vaduotis iš kerų: spėju, ne man vienai dingojosi, kad paties Čiurlionio esamybė nematoma ranka prisilietė prie mūsų sielų, ilgai neleido grįžti į kasdienybę, surakino žodį...

Todėl vėlesnė programa, transliuojanti kitas „žinias“, skendėjo pirmosios dalies sukurtame fone, o bisui paskambintas Čiurlionio Preliudas VL 186 įtvirtino viso vakaro vertybinę dominantę.

Tad kas gi tą vakarą įvyko? Kad atvertas dar vienas nežinomas Čiurlionio kūrinių fortepijonui interpretacijos kontinentas, kitokia prieiga, „vienetinis“ atlikimas – neabejotina. Koks nors eruditas skeptikas galėtų nukalti ir lakią frazę, kaip antai: „Pianistas parodė, kad Čiurlionis geresnis kompozitorius, nei yra iš tiesų“. Juk mirė jaunas, stambios formos kūrinių instrumentų karaliui neparašė, o ir tos miniatiūros – pabiri fragmentai, laboratoriniai bandymai, užuomazgos... Mintys apie tai, kad pernai šventėme svarbią Čiurlionio sukaktį ir ta proga skambėjo išties daug jo kūrybos, atėjo daug vėliau. Tiesa ir tai, jog iki šiol girdėtos interpretacijos, kad ir kokios įdomios ir savitos buvo (pavyzdžiui, toje pačioje „Piano.lt“ LMTA profesūros žiedo parengta puiki Čiurlionio kūrinių retrospektyva), ėmė ir nublanko. O juk būta rimtų ir brandžių atlikimų, jie įamžinti lietuvių atlikėjų įrašytose juostose ir plokštelėse. Tai gal paslaptis slypi kitur? Iš tiesų, priėjome požiūrio tašką, kai supranti, kad skambančios muzikos teorinis narstymas neduoda suvokimo rakto. Antraip pats geriausias ir neginčytinas būtų Rimanto Janeliausko, kuris 2010 metais išleido unikalią mokslinę monografiją „Neatpažinti Mikalojaus Konstantino Čiurlionio muzikos ciklai“, atlikimas. Niekas neabejoja fanatišku profesoriaus atsidavimu Čiurlionio genijui, jo kruopštumu ir profesionalumu. Tačiau jo paties interpretacijos geriausiu atveju yra kontroversiškos. Tačiau ir nebūtina vardinti kitų autoritetų, viso gyvenimo darbu nusipelnusių Čiurlioniui. Vytautas Landsbergis, Rokas Zubovas, Darius Kučinskas, kiti... Ne tik dėl to, kad iš tikro meistriški atlikimai nėra lygintini. Tai, beje, šiuolaikinės kritikos problema. Kažkodėl pamirštama, kad brandūs kūrėjai – iš principo unikalios asmenybės. Tas pats pasakytina ir apie atlikėjus, ir apie kompozitorius, ir apie kitų sričių menininkus. Įžvalgesnis kritikas suvoks, kad ir pradedančio, bet savitumu išsiskiriančio menininko sulyginimas net su pripažintais autoritetais mažų mažiausiai erzina. Ir tai teisinga nuostata *a priori*, antraip pats menininko tikslas netenka prasmės, jo kuriamo meno žavesys prilyginamas svarstyklėmis sveriamai prekei. Sulyginti – reiškia diegti ar demonstruoti blogą skonį, o geriausiu atveju – norėti parodyti savo išprusimą. (Tad mano užuominas į Skriabiną ir Debussy reikėtų laikyti žaismingu politiškai korektišku reveransu). Čia svarbu atkreipti dėmesį, kad specialiai vartoju sąvoką „sulyginti“, nes tai reiškia pritempimą prie kurio nors stiliaus, metodo etc., o lyginamoji analizė, komparatyvistika leidžia lyginti arba gretinti reiškinius iš esmės savarankiškus, bet ataidinčius įvairiose kultūrose, turinčius universalaus bendrumo. Tokiu būdu nepadaro žala tiriamojo fenomeno autentiškumui. Vadinasi, mano kritikos taikinyje – lėkštas bandymas pasakyti, kad tas ar anas toks pats kaip šis ir tas arba kad vienas geresnis už kitą, o tas primena aną... Tokio „lyginimo“ reikėtų vengti, nes tai tiesiog nepagarba kūrėjui (tiek sulyginamajam, tiek tam, į kurį lygiuojamasi).

Todėl manoji J. Starodubcevo skambinimo analizė nesiremia palyginimais. Mano

nuomone, šis atlikimas buvo neprilygstamas. Buvo įžengta į erdvę, kurioje bet kokia sofistinė ekvilibristika neturi vietos. Žinoma, galima filosofuoti, kaip trisdešimtmečiam atlikėjui pavyko perprasti Čiurlionį. Kodėl kitos kultūros atstovas pateikė sukrečiančią interpretaciją, juk jis neaugo Lietuvoje? Ką tuomet reiškia lietuviškos Čiurlionio kūrybos šaknys? Kyla klausimas dėl nacionalinės kultūros reliatyvumo, o gal reikėtų kalbėti apie transcendentinį lygmenį, kurį savyje turi kiekviena autentiška kultūra?

Sutikime, tokių klausimų eilinis pasirodymas nekelia. Dar daugiau, įdomus ir paties pianisto vaidmuo. Juk jis atliko tikrą tikriausią hepeningą, akimoju atsidavė iš kažkur nužengusiai intuicijai 35 minutes skambinti Čiurlionio muziką, kam nebuvo iš anksto pasirošęs. (O juk dar reikėjo staigiai prisiminti Chopiną...) Vien dėl šios priežasties tos minutės tapo įvykiu, muzikos gimimu čia ir dabar, kas yra taip reta. O prieš koncertą žodžio kišenėje neieškantis A. Šimelis auditorijai pranešė, kad atlikėjas nepaprastai jaudinasi! Štai kur nesumeluotas tikro kūrėjo jaudulys, galintis atverti naujus horizontus...

Man svarbiau dar ir kitkas. Pirmiausia tai, kad Jevgenijaus atvejis patvirtino Čiurlionio kaip kūrėjo integralumą – kad jo muzika tapybiška, o tapyba muzikali. Ir kad būtina prieš imantis muzikos studijuoti ir perprasti Čiurlionio daile. Taip pat įsidėmėtina, kad retas atlikėjas, tarp jų ir Lietuvos, taip dėmesingai ir iš esmės atsiduoda Čiurlionio fortepijoninei kūrybai. Paplitęs proginis ar privalomas poros Čiurlionio pjesių atlikimas negali reprezentuoti jo kūrybos. O Jevgenijus teigia, kad jam įdomu išnarstyti Čiurlionio komponavimo principus, prisikasti prie jo požiūrio, kodėl jis rašė būtent taip, o ne kitaip. Jis atmintinai moka kiekvieną parašytą natą. Jam imponuoja palyginti tradicinėmis priemonėmis išgaunamas visiškai unikalus rezultatas. Svarbu ir tai, kad rusų pianistas yra ir kompozitorius, kuris dar vienu profesiniu požiūriu geba vertinti atliekamą muziką. Jis apčiuopia Čiurlionio komponavimo principus ir gali valandų valandas diskutuoti apie partitūros ypatybes. Trečias dalykas svarbiausias mums, klausytojams: įtaiga. Tą vakarą net ir pats Jevgenijus suvokė, kad įvyko tai, ko jis neplanavo. Jis turi nepaprastai retą Dievo dovaną tapti mediumu tarp kūrėjo ir klausytojo, perteikti dvasinę energetinę informaciją, slypinčią natose. Kai tokia dovana pianisto asmenyje susitinka su nepriekaištingu meistriškumu, įvyksta katarsis. Nuostaba, atvirumas, nuoširdumas – būtinos sąlygos, kad muzika perduotų visa, ką ji slepia savyje. Čiurlionis šia prasme yra gigantas. Ir nesvarbu, kiek jis parašė fortepijoninių pjesių, kiek jų neužbaigė. Svarbus tasai transcendentalus pradmuo, kuris jį daro unikalų ir neprilygstamą. Ta žinia, kurią jis perdavė pasauliui. Jo kūryba vibruoja ypatinga, tik jam vienam būdinga anapusine gaida. Kaip sakė vienas Rytų filosofas, „lašelis dieviškojo nektaro gali perkeisti Visatą“.

Paklausiau J. Starodubcevo keletu klausimų, nes be galo miela išgirsti jo poetišką ir rafinuotą kalbėseną, taip pat skaitytojui pateikti jo, kaip atlikėjo, principus.

- Ką veikėte po Čiurlionio konkurso, ką nauja atradote rengdamas Čiurlionio pjeses?

- Didelė pagunda kyla atsakymą į šį klausimą pradėti iš toliau, ypač nuo paties opiausio dalyko – savęs... Kiekvienas muzikantas savo tėvynės ieško muzikoje. Man regis, aš ją atradau XX a. pirmosios pusės muzikoje. Kada mokiausi Valstybinės konservatorijos aspirantūroje, viena iš privalomų užduočių buvo parašyti teorinį darbą.

Pasirinkau temą „Sonata fortepijonui XX a. antrojo ir trečiojo dešimtmečio tarybinių kompozitorių kūryboje“. Manau, pavyko parašyti neblogą skyrių apie bendrą XX a. pradžios atmosferą ir apie avangardą (tekstą būtinai Jums atsiųsiu).

Rašiau apie avangardo – įmantraus ir keisto – pojūtį. Ir apie miglotą naujų garso pasaulių atradėjo džiugesį.

Bet kuri avangardinė muzika parašyta nežinoma kalba, o kad ji pajėgtų įveikti nepasitikėjimą arba inerciją, atsakomybė visu svoriu gula ant atlikėjo pečių. Ji turi patraukti ir užburti, ją reikia mylėti, norėti, kad ji skambėtų ir kalbėtų. Tuomet, jei atlikėjas yra įvaldęs reikiamą instrumentariją – turiu galvoje mokėjimą skambinti savuoju instrumentu plačiausia žodžio prasme, – šiai muzikai atsiranda galimybė. Deja, daugeliu atvejų taip neatsitinka. Galima ant pirštų suskaičiuoti pianistus, kurių atsidavimo naujajai muzikai laipsnis dera su tikru instrumento valdymu. Paprastai jis (atlikėjas – D. T.) arba nepakankamai geras, arba nepakankamai išsimylėjęs. Štai taip.

Čiurlionis be jokių abejonių yra kompozitorius avangardistas, turintis savą neįtikimai pagaulų garsų pasaulį. Ir dirbau turėdamas tikslą neregėtą jo muzikos žavesį perteikti klausytojams. Rinkdamasis programą Čiurlionio fortepijoninės muzikos kompaktinės plokštelės įrašui, peržiūrėjau viską, kas yra V. Landsbergio redaguotame pilname rinkinyje. O kad jau buvau susipažinęs su jo muzika... neradau leidinyje nieko nauja. Viskas pažįstama ir jau pamėgta, tik gerokai daugiau pjesių! Kaip vandenyno pakrantėje – paplūdimys nusėtas nuostabiomis kriauklelėmis, kiekvieną jų galima pakelti ir atidžiau apžiūrėti arba praeiti pro šalį ieškant kokio nors ypatingo spalvoto akmenėlio. Nauja radosi vėliau, ko liudininke buvote ir Jūs. Jau įrašius plokštelę, per koncertą. Iki tol nemėginau šių ciklų skambinti visų iš eilės, o jei būčiau pabandęs, galbūt tokį fenomeną būčiau aptikęs anksčiau. Virš jų susidarė tam tikras emocinis, energetinis ar dar kažin koks – negaliu parinkti tinkamo žodžio – skliautas, kurio numatyti nė vienoje atskirai atliekamoje pjesėje neina. Tarytum smulkiose detalėse išryškėjo migloti kažkokio paveikslėlio visumos kontūrai. Galbūt reikalas tas, kad vėlyvieji jo ciklai buvo parašyti per gana trumpą laiką, lyg be perstojo. Tokiu būdu, kad dienų trukmė ištįso į nepertraukiamą kontinuumą, kuriame susikoncentravo nervingumas, reaktyvumas, „seismografiškas“ jautrumas, sutankėjusios atmosferos pojūtis, kito pasaulio klimatas, ir iš šio vientiso įelektrinto potvynio Čiurlionis išgriebdavo fragmentus-fotografijas, fragmentus-pastabas, fragmentus-užrašus, eskizus, atspaudus, kurių kone visuomet nematė būtinybės užbaigti. Kodėl? Tolesnis jų likimas jam neturi reikšmės, mat jo užduotis – juos materializuoti, išryškinti šiame pasaulyje, ir tiek. Norint suvokti Čiurlionio muzikos fenomeną, tai man atrodo esmingiausia.

- Kur regite jo muzikinės kalbos esmę ir originalumą?

Veikiausiai, jei nesigilintume į papildomas technines smulkmenas, įdomu štai kas. Dvasia būdamas avangardistas, jis, išskyrus eksperimentus su nenatūraliomis chromatinėmis dermėmis, nesinaudojo tuo metu moderniais pasiekimais harmonijos srityje, o visada teikė pirmenybę išplėstiniam tonalumui. Mažoras ir minoras. Vis dėlto poveikis išgaunamas kuo įdomiausias. Pirmąkart susipažindamas su nauja pjesė negali atsikratyti jausmo, kad skamba kažkoks niekis. Kaip gali būti, kad būtent tokie akordai eina vienas po kito, kodėl toks nerangus melodinis perėjimas, kaip galima plėtojamoje

dalyje „užlipti“ ant tonikos ir taip toliau? Tačiau palaipsniui, mėginant prasibrauti pro tokią iš pirmo žvilgsnio laukinę vietą, gimsta pirmoji pjesės intonacijos nuojauta. Ir ji regisi nepagaunama. Bet ji visada yra. Tame žioji džiaugsmo bedugnė – išmokyti save suprasti šitą užsispyrusią, keistą, užgaidžiai gremėzdišką materiją, ją prakalbinti.

- Jūs leidotės gilyn...

- Ne gilyn, o į vidų. Formos, harmonijos, polifonijos, netgi muzikinės kalbos prigimties analizė – tai ne leidimasis gilyn. Tai reikalinga tam, kad [tekstą] išsiaiškintum ir [prie jo] priprastum. Ieškojau išraiškingos muzikinės intonacijos. Į gelmes leistis nereikia. Nusileisi – o ten nieko nėra. O jei sąžiningai, rimtai ir su meile – tada atsivers ir gelmės, ir viršūnės, ir Dievas žino kas dar... Ten turbūt glūdi kur kas daugiau dalykų, nei aš aptikau. Tačiau man buvo malonu išgirsti žodžius apie tai, kad man skambinant ši muzika – gyva ir skambanti.

Po mėnesio kompaktinė plokštelė išvys dienos šviesą, o Jevgenijus Starodubcevas atvyks jos pristatyti „Piano.lt“. Laukiu jos su jauduliu, nekantrauju išgirsti daugiau rusų virtuozo interpretuojamų Čiurlionio opusų. Žinau, kad įrašai nėra šimtąja dalimi neatstoja gyvo atlikimo. Ir vis dėlto: galbūt dar sykį įvyks tasai nušvitimas, kurį andai patyrėme. Visi, kuriems brangus Čiurlionis ir fortepijono menas, turėtų ateiti į pristatymą, juk pianistas vėl skambins jo kūrybą. Tai puiki proga išgirsti jo sampratą, pasidalinti mintimis, tiesiog dar sykį pabūti su Čiurlioniu.